

Naoorlogse bouw is vaak al gesloopt

De periode van de wederopbouw was meer dan alleen het bestrijden van de woningnood. Ook de stadsuitbreidingen speelden een belangrijke rol, evenals de groeiende mobiliteit en de verzuiling. Aandacht voor de naoorlogse architectuur is er nauwelijks, in tegenstelling tot de traditionele Zaanse houtbouw en industriële panden en woonhuizen uit een verleden die een beschermde status genieten als gemeentelijk en zelfs rijksmonument.

Hoog tijd om daar verandering in te brengen vindt de werkgroep wederopbouwarchitectuur van de Vereniging Zaanse Erfgoed, bestaande uit de architecten Cees Hooysschuur, Paul Carree en (amateur)historicus Cees Kingma. In het tijdschrift Zaanse Erfgoed breken zij een lans voor meer aandacht voor de kwaliteit van de naoorlogse architectuur. Voorzien van een camera doorkruisten zij de afgelopen zomermaanden al fietsend Zaanstad. Wijk voor wijk werd gekeken naar beeldbepalende voorbeelden van de wederopbouw. Dat resulteerde in een voorlopige inventarisatie waarmee zij hopen het gemeentebestuur van Zaanstad te inspireren tot het formuleren van beleid ten aanzien van 'Wederopbouw en Jonge Architectuur'.

„We vielen vaak van de ene verassing in de andere”, aldus Kingma. „Bijzonder was het bezoek aan de Sint-Jozefkerk in het Kogerveld. Een prachtig voorbeeld van moderne sacrale architectuur in Zaanstad. Deze is gelukkig bewaard gebleven. Er is weinig respect voor hetgeen er na de Tweede Wereldoorlog in de Zaanstreek is gebouwd.”

Sloopbeleid

Een voorbeeld van het sloopbeleid is de Gereformeerde Vredekerk, op de hoek van de Heilige weg en de Eikelaan in Krommenie uit 1967. De kerk werd ontworpen door de architect D.J. Waagmeester uit Zaandam. Amper veertig jaar oud werd de kerk in 2008 gesloopt om plaats te maken voor appartementen. Hetzelfde gebeurde met de Onze Lieve Vrouw van Lourdeskerk aan de Dominee Martin Luther Kingweg in Zaandam. Deze kerk uit 1964, ontworpen door de Rotterdamse architect H.N.M. Nefkens, was bij architectuurliefhebbers bekend om z'n figuratieve glas-in-loodramen in de koorwand. Op 7 februari 2010 werd deze kerk definitief gesloten en na jaren van leegstand werd dit toonbeeld van de wederopbouw onlangs gesloopt, pas 55 jaar oud. Dat de naoorlogse bouw weinig waardering geniet, blijkt ook uit het feit dat er tot nu

toe slechts één wederopbouwobject in Zaanstad als gemeentelijk monument is voorgedragen: de Juliana van Stolbergsschool aan de Nicolaes Maesstraat te Zaandam.

De inventarisatie is volgens de werkgroep geen eindproduct maar een startpunt, een informatieve reis door het cultuurlandschap van de wederopbouw, en een aansporing voor cultuurhistorische verenigingen in de Zaanstreek om nog eens goed in hun omgeving rond te kijken en suggesties te doen voor aanvullingen.

Oorlogsschade

Direct na de Tweede Wereldoorlog was de bouwproductie bijzonder hoog. De oorlogsschade moest worden hersteld, de (woning)bouw had volledig stilgelegd en de economie moest volledig op de schop. Zeker in de eerste jaren na de oorlog was er een gebrek aan goede en voldoende bouwmaterialen en aan geschoolde arbeiders om al die werken uit te voeren. Toch zijn er in die moeilijke periode architectonische en bouwkundige hoogstandjes tot stand gekomen. Maar veel van de naoorlogse wijken zijn nu onderdeel van een 'transformatieopgave'. Dat is een mooi woord voor sloop.

Het zijn bepaald niet alleen kerkgebouwen uit de wederopbouwperiode die door de werkgroep onder de loep zijn genomen. De skyline van Zaandam veranderde begin jaren zestig door de bouw van de Beatrixtoren aan de Peperstraat in 1962 door de architecten W.A. Ulrich en B.J.F. Kamphuis uit Amsterdam. In 1970 volgde de Albert Heijn-toren aan het einde van de Gedempte Gracht (Ankersmidplein). Deze zeventig meter hoge toren werd ontworpen door de Rotterdamse architect E.F.

Poortwoning Keppelerstraat in Zaandam, gebouwd in 1949. FOTO CEES KINGMA

Groosman. De gevelbeplating van die toren is opmerkelijk. Iedere afzonderlijke gevelplaat werd door een kunstenaar bewerkt, waardoor elke plaat uniek is. Inmiddels zijn de gebouwen omringd door de hoogbouw van het Masterplan Inverdan. In het nieuwe stedenbouwkundig plan MAAK.Zaanstad 2040 is al geen plaats meer voor de Beatrixtoren en voor het lot van de AH-toren moet worden gevreesd. Carree stoort zich aan het gemak waarmee panden worden gesloopt. „Met sloop moet je voorzichtig zijn. Gebouwen vormen een tijdslijn in een stad. Met sloop vaag je de geschiedenis weg. Neem de AH-toren, destijds gebouwd met een unieke constructie. Het is bovendien een gebouw dat in al die jaren niet is veranderd.”

Rijtjeshuizen

Het naoorlogse bouwen was aanvankelijk een voortzetting van de stedenbouwkundige planologie van voor de oorlog met lange straten met gelijkvormige woningen. Een duidelijk voorbeeld daarvan is de Bomenbuurt in Zaandam met de Sparrestraat, Dennestraat, Cederstraat en Coniferenstraat. Veel gelijkvormige woningen in één straat verhoogde de productie en hield de woningen betaalbaar. De planologie veranderde geleidelijk naar wijken met een deel etagebouw van drie of vier lagen en een torenflat. Aldus ontstonden wijken met een combinatie van rijtjeshuizen, etagebouw, torenflat en veel openbaar groen. Voorbeelden daarvan zijn het Kogerveld, Poelenburg, Hoornseveld en Peldersveld, wijken die zelfvoorzienend waren opgezet met scholen, winkels, buurtcentra en kerken. Kingma is aangenaam verrast door de wijk Poelenburg. „De wijk komt vaak

Werkgroep breekt lans voor kwaliteit van wederopbouwarchitectuur in Zaanstad

Onze Lieve Vrouw van Lourdeskerk aan de Dominee Martin Luther Kingweg in Zaandam, gebouwd in 1964 en gesloopt in 2010.

FOTO GEMEENTEARCHIEF ZAA NSTAD

'Wijk Poelenburg zit bouwkundig goed in elkaar'

negatief in het nieuws. Maar stedenbouwkundig zit de wijk goed in elkaar. Het is ruimtelijk en er is nagedacht over de bebouwing.”

Experimenten met nieuwe stedenbouwkundige vormen werden niet geschuwd. Plan Kalf is daarvan een voorbeeld, waarbij het oude verkavelingspatroon met z'n sloten deels werd gehandhaafd. Verschillende architecten werden uitgenodigd om hun bouwplannen in te dienen. Aldus kwamen er vrijliggende fietspaden met tunneltjes onder de doorgaande weg in de wijk. Plan Kalf leidde tot bijzondere bouwprojecten, zoals het halfronde flatgebouw aan het Kolonelsdiep, ontworpen door Kees

Het Zaanlands Lyceum aan de Vincent van Goghweg in Zaandam, gebouwd in 1963/1964. FOTO GEMEENTEARCHIEF ZAA NSTAD

Rijnbout (Architectengroep VDL uit Amsterdam).

Ronduit spraakmakend was het uitbreidingsplan dat met inspraak van de toekomstige bewoners werd gemaakt voor het terrein van hout-handel Donker te Zaandijk. De aanvankelijke opzet was dat de bekende Amsterdamse architect Piet Blom er zijn kasbah-woningen zou mogen realiseren. Het ambitieuze plan van woningbouwvereniging Zaandijk bleek uiteindelijk financieel niet haalbaar. Wel gehandhaafd in het plan bleef de bestaande eilandstructuur van het terrein met autovrije looppaden naar de woningen. In het wijkje is het gedachtegoed van Blom nog altijd zichtbaar, zoals de doorkijkjes van de op betonnen kolommen gebouwde woningen. Het was een van de eerste uitbreidingsplannen waar de toekomstige bewoners mochten meedenken over de invulling van een nieuwbouwplan.

Ook particulieren raakten geïnspireerd door de moderne woonvormen. Een mooi voorbeeld is het

huis dat wethouder K. Zwolsman van Wormerveer in 1961 voor zichzelf liet bouwen aan de Johan Vermeerkade 12 naar een ontwerp van architect J. Evers uit Gouda.

De introductie van systeembouw maakte een efficiënte fabrieksmatige bouwwijze met betonnen prefab elementen mogelijk. In de Achtersluispolder te Zaandam werd in de jaren zestig zelfs een fabriek voor de industriële productie van woningen gebouwd: Indeco-Coignet. De in de fabriek gemaakte bouw-elementen werden vooral gebruikt voor het bouwen van flats, zoals de flats in Rooswijk. Een bekend voorbeeld van prefab systeembouw was De Bannehof, het gemeentehuis van Zaanstad te Zaandijk, een ontwerp van ir. Remmert Winkel, chef van het gemeentelijk architectenbureau. Het pand werd in 1974 in slechts één jaar gerealiseerd en in 2012 alweer gesloopt.

Frisse kleuren

Ook in het onderwijs waren de vernieuwende ideeën over architectuur duidelijk zichtbaar, gekenmerkt door grote ramen en gebouwen in frisse kleuren, zoals de Jan Blankenschool in Krommenie, een school in gele bakstenen, gebouwd in 1955, ontworpen door architect H. Bunders uit Hilversum. Andere sprekende voorbeelden van 'moderne scholen' zijn de rooms-katholieke school aan de Braillestraat in Krommenie uit 1961, de school aan de Wandelweg in Wormerveer uit 1957, de School met de Bijbel aan de Serooskerkestraat in Krommenie uit 1958, de christelijke ulo Groen van Prinsterer aan de Provincialeweg in Zaandam en de Dr. Albert Schweitzerschool aan de Wibautstraat in Zaandam uit 1958 en niet te vergeten het Zaanlands Lyceum aan de Vincent van Goghweg, gebouwd in 1964. Kingma haalt de Albert Schweitzerschool

aan. „Een prachtig gebouw uit 1958. Heel modern voor die tijd met grote raampartijen en een ruime hal op de begane grond.”

De periode van verzuiling had ook grote invloed op de scholenbouw. Zo ontwierp architect C.F.L. van der Lubbe uit Den Haag een geheel eigen katholiek oeuvre in Krommenie met de Sint Petrus-school voor VGLO in 1954, de Sint Jacobusschool aan de Snuiverstraat in 1952, de Sint Petrus Bandenkerk in de periode 1952-1955 en het nonnenklooster aan de Snuiverstraat in 1965, tegenover de Petruskerk. De lijst van de werkgroep telt zo'n negentig objecten met vermelding van bouwjaar, naam van de

architect en andere gegevens. „De lijst is zeker niet compleet, maar geeft een overzichtelijk beeld van naoorlogse bouw die extra aandacht verdient”, licht Hooysschuur toe. „De extra aandacht kan leiden tot een beschermde status, zodat ze niet zonder pardon kunnen worden gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. In plaats van sloop kan worden gekeken naar een mogelijke herbestemming van scholen en kerken. We hopen te bereiken dat mensen anders tegen hun omgeving aankijken en zeggen: 'Het ziet er toch wel mooi uit.'”

Peter Roggeveen

Beatrixtoren aan de Peperstraat in Zaandam, gebouwd in 1962. FOTO CEES KINGMA